

„Bolero” Maurice’a Ravela

1 maja 2016 r., a więc niecały miesiąc temu, niemal w 90 lat od skomponowania wygasły prawa do *Bolera* francuskiego kompozytora Maurice’a Ravela. Szacuje się, że słynny utwór muzyczny zarobił na tantiemach od 1960 r. około 50 mln euro. *Przywykliśmy mówić, że na świecie co 10 minut rozpoczyna się odtwarzanie <Bolera>. Cały utwór trwa 17 minut i dlatego słycać go bez przerwy. Prawdopodobnie teraz będziemy słycać go jeszcze częściej - w filmach i reklamach - powiedział Laurent Petitgirard z francuskiego Stowarzyszenia Autorów, Kompozytorów i Wydawców Muzycznych SACEM, będącego odpowiednikiem polskiego ZAiKS-u.*¹

Źródłem powstania dzieła było zlecenie złożone w styczniu 1928 r., tuż przed wyjazdem Ravela na koncertowe tournée po Ameryce Północnej, przez Idę Rubinstein, rosyjską tancerkę, aktorkę i przyjaciółkę kompozytora. Miał on stworzyć hiszpańską w wyrazie muzykę do widowiska baletowego o tytule *Fandango* (dość szybko zmieniono go jednak na *Bolero*), w choreografii Bronisławy Niżyńskiej, siostry słynnego Wacława Niżyńskiego, z dekoracjami i kostiumami Aleksandra Benois.²

Jego akcja rozgrywa się w hiszpańskiej oberży. Wzdłuż jej ścian, za stołami siedzą wieśniacy przy winie, zaś pośrodku na wielkim stole tancerka rozpoczyna swój taniec - najpierw z godnością, miarowo, z czasem jednak się w nim zatracając. Zwraca tym uwagę czterech mężczyzn, patrzących ze wzrastającym zainteresowaniem. Urzeczeni tańcem wstają, jak zahipnotyzowani zbliżają się do stołu. Uparty, deliryczny rytm wciąga wreszcie także i ich. Ravel niechętnie zaakceptował to libretto, uważając je za zbyt naiwne. Wymyślił sobie sam inny scenariusz: w pełnym słońcu robotnicy i robotnice, wychodząc z fabryki, zaczynają tańczyć. Jednocześnie obok rozgrywa się scena zazdrości zakończona samobójstwem.³

Pracę nad realizacją zlecenia Ravel rozpoczął w lipcu 1928 r. Zgodnie z początkową koncepcją dzieła miał zamiar dokonać orkiestrowej transkrypcji fortepianowej suity „Iberia” Izaaca Albeniza, jednak z czasem odkrył, że prawa do tej kompozycji przyznane zostały hiszpańskiemu dyrygentowi Enrique Arbosowi. Chociaż ten wspaniałomyślnie zrzekł się ich na korzyść Ravela, kompozytor ostatecznie porzucił swój pomysł i rozpoczął przygotowania

¹ www.tvn24.pl/kultura-styl,8/wygasly-prawa-do-bolera-ravela,640400

² Soleil J.J., Lelong G., *Najsłynniejsze dzieła muzyki światowej*, Wydawnictwo Opus, Łódź 1993, s. 192

³ Chylińska T., Haraschin S. Schaeffer B., *Przewodnik koncertowy*, PWM, Kraków 1991, s. 777

do stworzenia całkowicie oryginalnego dzieła. Po pięciu miesiącach *Bolero* uzyskało swój ostateczny kształt.⁴

Ravel skupił się na pomysłach skomponowania dzieła opartego wyłącznie na jednej melodii tematycznej, którą będzie rozwijał jedynie za pomocą środków dynamicznych i instrumentalnych. Stworzył ją podczas wakacji w St. Jean-de-Luz, o czym niezwłocznie doniósł telefonicznie swojemu przyjacielowi Gustavowi Samazeuilh, zaznaczając: *Zamierzam powtórzyć tę natarczywą melodię wiele razy bez przetwarzania, stopniowo wzmacniając orkiestrę najlepiej jak umiem.*⁵ Tym samym podstawą melodyczną *Bolera* Ravela stał się krótki, 16-taktowy temat, przewijający się nieustannie na wzór chaconny i passacagli przez całą kompozycję w partiach różnych instrumentów:



Ukazywany jest on na tle jednostajnego akompaniamentu rytmicznego werbla, podanego we wstępie i podtrzymywanego później przy współudziale innych instrumentów:



Należy zaznaczyć, że używanie ostinatowych powtórzeń pojedynczego zwrotu muzycznego lub nawet samego dźwięku jest konsekwentną cechą muzyki Ravela, widoczną szczególnie na gruncie muzyki fortepianowej (*Menuet antyczny, Mirrors, Gaspard de la nuit*).⁶ Mimo to

⁴ www.britannica.com/topic/Bolero-by-Ravel

⁵ www.classicfm.com/composers/Ravel/Guidem/story-maurice-ravels-bolero

⁶ Schäffer B., *Leksykon kompozytorów XX wieku*, t. II, PWM, Kraków 1963

omawiany utwór daleki jest od mechanicznej „motoryczności” i przedstawia głęboko emocjonalną wizję ludowego tańca hiszpańskiego, którego nazwą został zatytułowany. I chociaż tempo jest dwa razy wolniejsze niż w tanecznym bolerze (niektórzy teoretycy dopatrują się w nim wpływów fandango i seguidilli), to sami Hiszpanie uznają narodowy charakter kompozycji.⁷

Równie ważne znaczenie co rytm odgrywa w *Bolerze* instrumentacja. Przeznaczone jest ono na orkiestrę symfoniczną w składzie: 2 flety, piccolo, 2 oboje (drugi obój dubluje obój miłosny), róg angielski, klarnet Es, 2 klarnety B, klarnet basowy, 2 fagoty, kontrafagot, 4 rogi, trąbka piccolo D, 3 trąbki, 3 puzony, tuba, 3 saksofony (1 sopranino, 1 sopranowy, 1 tenorowy), kotły, 2 bębny małe, cymbały, gong, tam-tam, czeleste, harfę i kwintet smyczkowy. Wraz z włączaniem w tkanę dzieła coraz to nowych instrumentów i nakładaniem się ich na siebie (pierwsza strona partytury wymaga tylko 4 różnych instrumentów, ostatnia - 26) wzrasta dynamika, bardzo skąpo zresztą oznaczona przez kompozytora w zapisie nutowym. Ta stopniowa intensyfikacja brzmienia doprowadza do olśniewającej siły i blaskiem kulminacji, zakończonej - zgodnie z założeniem Ravela - tak głośno, jak to tylko możliwe. Podkreśla ją dodatkowo nagła zmiana dotychczasowego centrum tonalnego. Kompozytor przeprowadza śmiałą modulację z konsekwentnie utrzymywanej tonacji C-dur do E-dur. Mistrzowskie operowanie środkami wykonawczymi przyczyniło się do powstania wielu określeń w stosunku do dzieła Ravela, jak: *karuzela dźwięków*, *poglądowa lekcja instrumentacji* czy *rewia instrumentów*. Sam kompozytor nazwał ją skromnie *studium instrumentacji*.⁸

Sceniczna premiera *Bolera* Ravela odbyła się 22 listopada 1928 r. w Operze Paryskiej. Orkiestrą dyrygował Walther Straram, zaś w roli tancerki wystąpiła sama Ida Rubinstein, której - nota bene - kompozytor zadedykował swoje dzieło.⁹ O jej artystycznej kreacji Henri de Curzon napisał tak: *Tylko w jeden sposób da się plastycznie przedstawić prawdziwy charakter <Bolera> i oddać jego urzekający czar: interpretacja dzieła przez Idę Rubinstein stanowić będzie ów niedościgniony wzór*.¹⁰ Opinia ta była niestety odosobnioną. Pierwszym wykonaniem *Bolera*, tak scenicznym jak i koncertowym, towarzyszyły bowiem liczne

⁷ Chylińska T., Haraschin S. Schaeffer B., op. cit., s. 778

⁸ Chomiński J, Wilkowska-Chomińska K., *Historia muzyki*, cz. II, PWM, Kraków 1990, s. 195

⁹ www.pl.wikipedia.org/wiki/Bolero

¹⁰ Chylińska T., Haraschin S. Schaeffer B., op. cit., s. 778

protesty, często rozlegały się gwizdy i krzyki, wśród których usłyszeć można było słowa: *To szaleniec! Szaleniec!* Krytyka określała kompozycję jako nic nie mówiącą, monotonna.

Nie należy się temu zbytnio dziwić. Pierwsze zetknięcie z *Bolero* może być zaskakujące. Sam kompozytor w wywiadzie dla *The Daily Telegraph* powiedział: *Zależy mi, aby nie było jakichkolwiek nieporozumień w odniesieniu do mojego dzieła. Stanowi ono jedynie eksperyment w bardzo szczególnym i ograniczonym kierunku. To prościutki utwór, bez najmniejszych starań o wirtuozerię. Jest całkowicie jednorodny pod względem melodycznym, rytmicznym i harmonicznym. Jedyńm elementem wprowadzającym zróżnicowanie jest osiągnięcie orkiestrowego crescendo. Każdy student konserwatorium mógłby stworzyć podobną kompozycję.*¹¹

Bolero Ravela wykonywały najsłynniejsze orkiestry świata pod najlepszymi dyrygentami, jak Arturo Toscanini, Seiji Ozawa, Claudio Abbado czy Pierre Boulez. Pierwszy z nich przyczynił się do spopularyzowania muzyki Ravela w Stanach Zjednoczonych. Pod batutą Toscaniniego miejsce miała z resztą amerykańska premiera *Bolera* 14 listopada 1929 r. Co charakterystyczne, prowadził on orkiestrę New York Philharmonic w nieco szybszym tempie, o co kompozytor miał do niego nieustanne pretensje. Ten jednak nie uwzględniał uwag Ravela, a jego interpretacja świeciła sukcesy wszędzie, gdzie występował.¹²

Bolero Ravela znalazło swoje miejsce w kulturze popularnej. Zostało wykorzystane jako ścieżka dźwiękowa dla wielu filmów, m.in. „Alicja w krainie Czarów” z 1999 r., „Zwariowane Melodie” czy w oryginalnej wersji japońskiego anime - „Digimon Adventure”. Stało się również tłem jednej z sześciu sekwencji obsypanego nagrodami filmu Zbigniewa Rybczyńskiego „Orkiestra” z 1990 r., ukazującego symbolicznie los człowieka. Do skróconej wersji *Bolera* swój taniec dowolny wykonała podczas Zimowych Igrzysk Olimpijskich w 1984 r. łyżwiarska para taneczna, kilkakrotni mistrzowie świata Jayne Torvill i Christopher Dean. Był to pierwszy w historii przypadek wykonania całego łyżwiarskiego występu tanecznego przy jednej melodii. Za swój występ zostali nagrodzeni złotym medalem (za wrażenie artystyczne dostali komplet maksymalnych ocen 6,0) i od tego czasu praktyka wykonywania całego występu do jednej melodii została zaakceptowana.¹³

Bolero stało się najsłynniejszym utworem Ravela i jednym z najbardziej znanych w historii muzyki. Sam kompozytor był tym faktem mocno zdumiony. Uważał bowiem, że

¹¹ Dziębowska E (red.), *Encyklopedia muzyki. Część biograficzna*, t. VIII, PWM, Kraków 1979, s. 529

¹² Soleil J.J., Lelong G., op. cit., s.192

¹³ www.pl.wikipedia.org/wiki/Bolero

stworzył kilka znacznie lepszych dzieł. Tak jednak czasem bywa, że twórca mniej ceni swoje kompozycje niż jego odbiorcy.

Od 1 maja 2016 r. Bolero Ravela należy do całego świata.

Bibliografia

Chodkowski A. (red.), *Encyklopedia muzyki*, PWN, Warszawa 1995

Chomiński J, Wilkowska-Chomińska K., *Historia muzyki*, cz. II, PWM, Kraków 1990

Chylińska T., Haraschin S. Schaeffer B., *Przewodnik koncertowy*, PWM, Kraków 1991

Dziębowska E (red.), *Encyklopedia muzyki. Część biograficzna*, t. VIII, PWM, Kraków 1979

Schäffer B., *Leksykon kompozytorów XX wieku*, t. II, PWM, Kraków 1963

Soleil J.J., Lelong G., *Najsłynniejsze dzieła muzyki światowej*, Wydawnictwo Opus, Łódź 1993

www.britannica.com/topic/Bolero-by-Ravel

www.classicfm.com/composers/Ravel/Guidem/story-maurice-ravels-bolero

www.maurice-ravel.net/bolero

www.pl.wikipedia.org/Wiki/Bolero

www.tvn24.pl/kultura-styl,8/wygasly-prawa-do-bolera-ravela,640400